

До спеціалізованої вченої ради Д 26.062.21
в Національному авіаційному університеті
Міністерства освіти і науки України

ВІДГУК

**опонента – доктора юридичних наук, професора
Тимченка Леоніда Дмитровича
на дисертаційну роботу Коруц Уляни Зіновіївни на тему «Заборона
пропаганди війни у сучасному міжнародному праві», поданої на здобуття
наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю
12.00.11 – міжнародне право**

На основі вивчення дисертації, реферату і праць, що були опубліковані за темою дисертації, встановлено наступне.

Актуальність теми дисертаційної роботи

Повномасштабне вторгнення росії в Україну стало яскравим прикладом війни, що відбувається як на полі бою, так і в інформаційному полі, застосовуючи пропаганду. «Або людство покінчить з війною, або війна покінчить з людством», – говорив Джон Кеннеді. Війна – ровесниця людству, і в усі часи та епохи люди відчували холодний подих війни у себе за спиною. Ця злісна всепожираюча і руйнівна сила приносить із собою чимало горя, страждань і душевної порожнечі, приносить чисельні смерті цивільного населення, вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності.

Детальний аналіз норм та механізмів міжнародного права, що стосуються феномену пропаганди, дозволяють визначити місце пропаганди війни серед інших існуючих правових понять, зокрема підбурювання до геноциду та інших міжнародних злочинів, мови ворожнечі та закликів до порушення територіальної цілісності та суверенітету держав. У тих чи інших проявах пропаганда війни як засіб, як метод, як зброя існувала століттями. І з нею потрібно боротись, протидіяти, врешті решт, і це основне – заборонити.

На сьогодні, у світлі усіх подій війни в Україні, це одна з найважливіших тем і у сучасному міжнародному праві, оскільки впливає на безпеку та міжнародну стабільність. Проте, досить часто розуміння терміну "пропаганда війни" і тим більше його заборони є складним завданням для

*Вх № Д 26.062.21/12
27.12.2023*

багатьох держав і міжнародних організацій. Запобігти пропаганді війни в сучасних умовах є важливою задачею, що потребує високого рівня співпраці і домовленостей в рамках міжнародного співтовариства.

Обрана тема дослідження є важливою не лише для міжнародного права, а й для кожного із нас, оскільки пропаганда війни впливає на нашу свідомість і веде до кривавих конфліктів та страждань мільйонів людей. Вкрай важливим є усвідомлювати значення заборони пропаганди війни та підтримувати ініціативи у цьому процесі.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими планами та темами

Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми «Захист прав людини в публічних правовідносинах» (реєстраційний номер № 0122U201353) у межах планових наукових робіт юридичного факультету Західноукраїнського національного університету.

В межах даної теми авторкою здійснено аналіз практики Європейського суду з прав людини в контексті ст. 10 Європейської конвенції з прав людини (свобода вираження поглядів), визначено критерії допустимості обмеження свободи вираження поглядів в період надзвичайного стану, війни; надано аналіз міжнародного механізму захисту прав людини та ролі конвенційних органів.

Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми «Міжнародні стандарти міжнародних організацій та їх імплементація державами-членами» (реєстраційний номер № 69-2021/150106) у межах планових наукових робіт кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету.

Оцінка обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих авторкою

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи, рефератом та публікаціями дисертантки за темою дослідження, дозволяє зробити висновок, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертації мають високий рівень теоретико-методологічної та емпіричної обґрунтованості.

Достовірність сформульованих у дисертації положень зумовлена поставленою метою, об'єктом та предметом дослідження, планом роботи, яким охоплено основні площини наукового завдання, що полягає у визначенні теоретичних засад, науково-методичних та практичних

рекомендацій щодо заборони пропаганди війни у сучасному міжнародному праві. Одержані в процесі дослідження наукові результати дають підстави для висновків, рекомендацій та узагальнень, що мають як теоретичне, так і прикладне значення.

Отримані здобувачем результати дисертаційного дослідження, сформульовані висновки та рекомендації є науково обґрунтованими і базуються на використанні сучасних методів дослідження. В роботі використано такі методи дослідження: історичний метод використовується в процесі аналізу здійснення на різних етапах розвитку, а також при висвітленні основних етапів формування та становлення феномену пропаганди війни; метод системного аналізу дав можливість виявити внутрішні зв'язки між поняттям «підбурювання», мова ненависті та ворожнечі і пропаганда війни та сформулювати основні висновки і рекомендації для заборони пропаганди війни у сучасному міжнародному праві та у законодавстві України; порівняльний метод використано при співставленні змісту та обсягу зобов'язань щодо заборони пропаганди війни у міжнародних договорах та їх вираження у практиці міжнародних органів та судових інституцій, а також в процесі проведення аналізу законодавства України щодо правового регулювання заборони пропаганди війни; діалектичний метод застосовується при аналізі розвитку міжнародно-правового регулювання відповідальності за пропаганду війни; логіко-юридичний метод застосовується з метою з'ясування стану реалізації правових рішень, зокрема ЄСПЛ та Суду ЄС і заходів міжнародних органів, організацій, держав, включаючи Україну щодо заборони пропаганди війни.

На схвалення заслуговує ціла низка інших положень дисертації та, відповідно, не менш важливими для заборони пропаганди війни є й інші зроблені Коруц У.З. висновки, пропозиції та рекомендації щодо внесення змін до національного законодавства в означеній сфері.

Одержані наукові результати дисертації знайшли застосування у практичній та правозастосовній діяльності Апеляційного суду Тернопільської області, Вінницької обласної прокуратури, Управління Служби безпеки України в Тернопільській області, Головного управління Національної поліції України в Тернопільській області.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Сформульовані у роботі висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані в:

науково-дослідній сфері – для подальшого розвитку та отримання нових знань, що характеризують заборону пропаганди війни у сучасному

міжнародному праві та спрямовані на вдосконалення механізму практичної протидії та заборони пропаганди війни;

нормотворчій діяльності – для розроблення нормативно-правових актів, направлених на врегулювання відносин у сфері заборони пропаганди війни;

освітньому процесі – в процесі розробки спеціальних курсів для фахівців, яких готують заклади вищої освіти юридичного профілю, спеціалістів у сфері права, міжнародного права, міжнародного кримінального права, захисту прав людини, міжнародного гуманітарного права, також при підготовці лекційних курсів «Міжнародне кримінальне право», «Міжнародний захист прав людини», «Право Європейського Союзу»;

практичній сфері – при визначенні напрямів та реалізації внутрішньої та зовнішньої політики України, національної безпеки держави, реалізації правових та інституційних реформ в Україні, спрямованих на здійснення європейської інтеграції України, вдосконаленні національного законодавства та ін.

Завершена логіка проведеного наукового дослідження, значна кількість опрацьованих джерел, актуальна методика та широка апробація дають підстави стверджувати, що сформульовані у дисертаційній роботі Коруц У.З. наукові положення, висновки та рекомендації мають вагомим теоретико-методичне та практичне значення.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження

Зі змісту дисертації, опублікованих авторкою наукових праць та реферату дисертаційної роботи Коруц У.З. можливо зробити висновок, що основні наукові положення, висновки і пропозиції сформовані авторкою самостійно, відображають особистий внесок дисертантки та характеризуються науковою новизною, яка, у формулюванні авторки, полягає в аналізі заборони пропаганди війни у сучасному міжнародному праві.

Серед найбільш вагомим результатів дисертаційної роботи, що визначають її наукову новизну, слід відзначити наступні:

запропоновано власну періодизацію розвитку історіографії пропаганди війни, в рамках якої виокремлено її основні етапи (сторінки 28-41 дисертаційної роботи);

представлено концептуальне бачення структури пропаганди війни, що передбачає наявність сукупності взаємообумовлених елементів, які розкривають розуміння пропаганди війни (на основі п.1, п.2 ст. 20

Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП) (с. 91-94, 101-117 дисертаційної роботи);

авторкою роботи доведено, що норми, які стосуються заборони пропаганди війни, спрямованої на пряме та суспільне підбурювання до ворожнечі чи насильства, є нормами загального міжнародного права, що покладають зобов'язання на держави. Важливим є висновок авторки про те, що можливість внесення застережень до них і відхилень від них виключається;

виділено чотири аспекти щодо мови ненависті та ворожнечі: поширення ідей, заснованих на расовій перевазі; поширення ідей, заснованих на расовій ненависті; підбурювання до расової дискримінації; підбурювання до актів, спрямованих проти будь-якої раси чи групи осіб іншого кольору шкіри або етнічного походження, а також надання будь-якої допомоги для проведення расистської діяльності, включаючи її фінансування (с. 118-131 дисертаційної роботи);

виокремлено ключові елементи для визначення сутності «мови ворожнечі», а саме: умисел, підбурювання та осуджені результати. Елемент пропаганди можна розуміти як вимогу щодо умислу, тобто вона охоплює лише заяви, зроблені з наміром розпалити ворожнечу. Заяви, зроблені з наміром підбурювати інших до ненависті, повинні сприйматися як мова ворожнечі (с. 124-130 дисертаційної роботи);

авторкою відзначається, що підбурювання є елементом пропаганди війни та взаємопов'язаним з нею поняттям. Вбачається, що вирішальним і відмінним елементом підбурювання, є намір підбурювати інших до ворожості чи насильства. Запропоновано включити злочини прямого і публічного підбурювання до агресії до Римського статуту Міжнародного кримінального суду;

здійснено аналіз прецедентної практики ЄСПЛ в контексті ст. 10 Європейської конвенції з прав людини. Зокрема, щодо порядку застосування обмежень стосовно свободи вираження поглядів; критеріїв допустимості обмежень, необхідного (допустимого) втручання у свободу вираження поглядів (обмеження) (с. 155-170 дисертаційної роботи);

визначено основні аспекти практики Міжнародних воєнних трибуналів, яка відіграє важливе значення для становлення механізмів притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності та кваліфікації пропаганди війни як самостійного злочину. Разом із тим, слід відмітити і наступні ключові аспекти досвіду вказаних Міжнародних трибуналів для подальшого розвитку міжнародного кримінального права та процесу: пропаганда війни визнається і як закінчений злочин і як незакінчений злочин без прямих негативних

суспільних наслідків, але при цьому у випадку незакінченого злочину міжнародна практика розробила концепцію невідворотності та неможливості уникнення покарання. Трибунали продемонстрували необхідність провадження кримінального слідства та переслідування щодо всіх учасників воєнних подій в незалежності від того, хто саме переміг або хто був переможений у конфлікті.

**Повнота висвітлення і викладення сформульованих у
дисертаційній роботі положень, висновків і рекомендацій в
опублікованих авторкою працях та рефераті**

Ознайомлення з науковим доробком здобувачки за темою дисертації дає змогу стверджувати, що наукові публікації Коруц У.З. повною мірою відображають основні наукові результати її дисертаційної роботи відповідно до вимог п. 12 Порядку присудження наукових ступенів. Кількість, обсяг та якість друкованих праць відповідають нормативним вимогам, рекомендованим для повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Наведені публікації підтверджують, що наукові та практичні результати дослідження одержані авторкою самостійно і оприлюднені до захисту дисертації. Її внесок у публікації, написані у співавторстві, конкретизовано у переліку опублікованих за темою дисертації праць.

Наукові положення, вагомі розробки та результати дослідження опубліковані дисертанткою у виданнях відповідно до нормативних вимог Міністерства освіти і науки України в 42 наукових працях, зокрема: одній одноосібній монографії, 21 статті, опублікованих у фахових виданнях України з юридичних наук, 8 статтях, опублікованих у наукових періодичних юридичних виданнях інших держав, 12 тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах, інших наукових форумах.

Теоретичні, практичні результати дисертаційної роботи пройшли апробацію та одержали схвалення на міжнародних науково-практичних конференціях, конгресах, зокрема: конгресі міжнародного та європейського права «Пропаганда війни в міжнародному праві» (м. Одеса, 2018 р., тези опубліковано), XXIII Міжнародній науково-практичній конференції «Формування європейських стандартів, цінностей та безпекового простору – стратегічний напрям української держави» (м. Київ, 2018 р., тези опубліковано), Міжнародній науково-практичній конференції присвяченій

25-річчю УАМП "Розвиток науки і практики міжнародного права" та міжнародно-правових читаннях, присвячених пам'яті О. Задорожнього «Міжнародно-правові аспекти заборони пропаганди війни» (м. Київ, 22 червня 2018 р., тези опубліковано), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 16-17 квітня 2019 р., тези опубліковано), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Шості Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 5-6 лютого 2021 р., тези опубліковано), Міжнародній науково-практичній конференції «European Potential for the Development of Legal Science, Legislation and Law Enforcement practice» (м. Влоцлавек, Польща, 2021 р., тези опубліковано), Міжнародній науково-практичній конференції «Promotion of social and economic values in the context of European Integration» (м. Кишинів, 2019 р., тези опубліковано), Міжнародній науково-практичній конференції «Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: collection of scientific articles» (м. Тернопіль, 2018 р., тези опубліковано), VI Міжнародна науково-практична конференція «російсько-українська війна: право, безпека, світ» (29-30 квітня 2022 р.) Тернопіль 2022; VII Міжнародна науково-практична конференція «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (28 квітня 2023 р., м. Тернопіль, тези опубліковано), XX Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI: національна візія та виклики глобалізації» (19 травня 2023 р., м. Тернопіль, тези опубліковано), II Міжнародна науково-практична конференція «Соціальні, економіко-правові та фінансові виклики в умовах глобальних трансформацій» (19-20 травня 2023 р., м. Свалява, Закарпатська обл., тези опубліковано).

Дисертація складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, п'ятох розділів, що об'єднують шістнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Аналіз змісту наукової роботи Коруц У.З. дозволяє прийти до висновку, що всі розділи та підрозділи дисертації, висновки і положення, що винесені на захист, викладені послідовно і логічно, із знанням теорії і практики у сфері заборони пропаганди війни, мають перспективи подальших досліджень і, вочевидь, будуть використані для розвитку інституту заборони пропаганди війни у сучасному міжнародному праві.

Оцінка ідентичності змісту реферату та основних положень дисертації

Реферат дисертації відповідає встановленим вимогам, у повній мірі відображає сутність і зміст дисертації, наявною є ідентичність основних наукових положень і наукового внеску авторки. Наукові положення, висновки і рекомендації щодо можливостей практичного використання отриманих результатів, які представлені дисертанткою в рефераті, належним чином розкриті, деталізовані та обгрунтовані у самій роботі.

Тобто, є усі підстави стверджувати, що Коруц У.З. виконала всі вимоги щодо кількості та обсягу публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Зауваження та рекомендації до окремих положень дисертаційної роботи

Поряд з позитивною оцінкою результатів дослідження і визнанням високої наукової та практичної цінності дисертаційної роботи Коруц У.З., належного рівня її наукової новизни, вважаємо, що ряд положень представлених у роботі потребують подальшого обгрунтування або мають дискусійний характер, що може слугувати підставою для наукової дискусії:

1. При описі методології дослідження дисертантка зазначає: *«Діалектичний метод застосовується при аналізі міжнародно-правового регулювання відповідальності за пропаганду війни (підрозділи 4.1-4.3)»*. На нашу думку, з цієї констатації не зрозуміло, яким чином діалектичний метод допомагає розібратися в суті та специфіці міжнародно-правового регулювання відповідальності за пропаганду війни (с. 11).
2. Навряд чи до рубрики «Наукова новизна» можна віднести такі положення: «- запропоновано доповнити статтю 8-біс Римського статуту частиною три наступного змісту...; - запропоновано ст. 436 УК України доповнити таким чином...» Зазначені положення є явно практичного характеру (с. 14).
3. У параграфі «1.4. Структура та зміст феномену пропаганди війни в системі соціальних та міжнародних відносин» Коруц У. аналізує норми конституції та законодавства низки демократичних держав щодо боротьби з пропагандою війни, але при цьому відсутній аналіз конституційних та законодавчих норм РФ. Хоча такий аналіз був у цьому розділі дисертації доречним.

4. В параграфі «2.1 Заборона пропаганди війни в імперативних нормах і зобов'язаннях *ergo omnes*» варто було б дослідити більш глибоко правові аспекти різниці між пропагандою війни і пропагандою збройного опору агресії.
5. На с. 156 дисертації авторка зазначає: «Значна кількість рішень Європейського суду з прав людини у справах про порушення ст. 10 ЄКПЛ сформували правові позиції, які є джерелом права в Україні, а тому мають бути імплементовані в правову систему України». Але що слід розуміти під терміном «правові позиції», які є джерелом права в Україні? Чи то мотивувальна частина рішення, чи то регулятивна, чи то рішення в цілому? Яких справ це торкається: там, де відповідач Україна чи всіх справ?
6. В параграфах 3.2 і 3.3 практично відсутній аналіз доктринальних точок зору з проблем, що розглядаються.
7. В параграфі «4.3. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочинів пропаганди війни» було б доцільно охарактеризувати юридичну природу Римського статуту в силу того, що це дуже важливий міжнародно-правовий акт.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам

Висловлені зауваження не перешкоджають загалом позитивному ставленню до виконаного дослідження, а здійснений дисертанткою науковий пошук заслуговує на повагу і підтримку.

Дисертаційна робота на тему «Заборона пропаганди війни у сучасному міжнародному праві» є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують важливе і актуальне для науки міжнародного права завдання щодо заборони пропаганди війни.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають нормативним вимогам. Дисертацію та реферат оформлено відповідно до вимог, встановлених МОН України. Реферат дисертації не містить положень, які не увійшли у текст дисертації.

Робота відповідає науковій спеціальності 12.00.11 – міжнародне право.

Отже, вищевикладене дозволяє зробити загальний висновок, що за змістом, актуальністю, оформленням, підходами до вирішення наукових проблем, дисертаційна робота **Коруц Уляни Зіновіївни** на тему «**Заборона пропаганди війни у сучасному міжнародному праві**» відповідає вимогам

пп. 7, 8, 9 чинного «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеню доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право.

Опонент:

Доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

Л.Д. Тимченко Л.Д. Тимченко

Державний податковий університет	
Відпис <i>Л.Д. Тимченко</i>	засвідчую:
Учений секретар	
« <i>15</i> »	20__ р.